

افسانه‌ها و قصه‌های فارسی در ادبیات اروپا

(عصر ویکتوریا – سده نوزدهم)

فرشته ناصری

*

چکیده

در این مقاله سعی بر آن بوده است تا به طور موجز به موارد زیر اشاره شود:
۱- آثار ادبیات کهن ایران همچون هزار و یک شب و هزار و یک روز و تأثیرات آن‌ها بر ادبیات اروپا ۲- نحوه شکل‌گیری و توسعه روابط بین غرب و شرق و شرح عوامل مؤثر در ایجاد این ارتباط ۳- تبادل فرهنگ‌ها و تلاقی بین ادبیات غرب و شرق و چگونگی تأثیرپذیری از ادبیات خاورزمین ۴- معرفی نویسندگان و آثار ایشان در عصر ویکتوریا (سده نوزدهم)، که متأثر از ادبیات شرق است.

کلید واژه‌ها:

قصه، ادبیات، غرب، شرق، رمانتیک، مستشرقین، فرهنگ عوام، فولکلور، ادبیات تطبیقی، تأثیر ادبیات شرق بر ادبیات غرب.

* دانش‌جوی دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی – واحد رودهن.

مقدمه

بخشی از آنچه را که اروپا در عصر ویکتوریا نسبت به پدید آوردن آثار متعدد دارد، وامدار ادبیات کهن شرق و مضامین و بن‌مایه‌های آن است. بستر و زمینه این ارتباط و تأثیرات برای نخستین بار به دوره جنگ‌های صلیبی و عهد رنسانس بر می‌گردد، بعدها به تدریج سیاحان و مستشرقان اروپایی توانستند با بهره‌گیری از این منابع بی‌کران ادبی و فرهنگی مشرق زمین، به ویژه ایران نقشی بسزا در ایجاد پل ارتباطی میان غرب و شرق داشته باشند.

از طرف دیگر نیز کانون برخورد فرهنگ غرب و شرق را در ادبیات قومی و طوایف مسیحی و اسلامی، می‌توان حاکی از یک ادبیات انسانی دانست که آن‌ها را تنها نمی‌توان از طریق تأثیر اقلیم و زبان‌های گوناگون تحلیل نمود، چرا که ماحصل این تلاقی در محدوده فرهنگ‌های منطقه‌ای نمی‌گنجد.

این گونه روابط مبتنی بر دریافت و تقلید در بین فرهنگ‌های مختلف و اقوام عالم انواعی متعدد دارد و شاید بحث در این محدوده تا حد زیادی به عنوان *تاریخ ادبیات عمومی* خوانده شود.

از مزایای این گونه بررسی‌ها، می‌توان به سهولت نقد و نیز منشأ برخی دگرگونی‌ها که در ادبیات اقوام و یا سبک‌ها و مکاتب ادبی پیش می‌آید اشاره کرد و بویژه آن‌چه با فرهنگ ایران و ادبیات غرب ارتباط دارد، بخوبی مشاهده و بررسی نمود.

تأملی بر برخی ارزش‌های شرق در اروپا

الف - فلکلور و تعریف آن

فرهنگ عوام در زبان فارسی از معادل کلمه بین‌المللی فولکلور Folklore گرفته شده است. نخستین بار این اصطلاح را آمبرواز-مورتن Ambroise Morton در سال ۱۸۸۵ میلادی مورد استفاده قرار داد. در زبان فارسی فولکلور را *فرهنگ عامه* و *دانش عوام* ترجمه کرده‌اند. سن تيو Saint-yves فولکلور را مطالعه زندگی توده عوام تعریف نموده است.

ب - ادبیات شفاهی و ادبیات مکتوب

سرچشمه بخش عمده‌ای از ادبیات مکتوب براساس ادبیات شفاهی (ادبیات عامیانه) است. ادبیات شفاهی و به طور کلی فولکلوریک در طول تاریخ الهام بخش شاعران و نویسندگان و هنرمندان بوده است به نحوی که بدون پیوند با ادبیات توده ارتباط با توده مردم مقدور نبوده است.

ماکسیم گورکی Maxime Gorky رمان نویس و نمایش‌نامه‌نویس نامدار روس می‌گوید: «بدون آگاهی از دانش شفاهی مردم، تاریخ حقیقی توده‌های زحمتکش را نمی‌توان فرا گرفت».^۲

گردآوری ادبیات عامیانه در ایران بیش از یک سده پس از اروپا آغاز شد. این کار را در فرهنگ ایران کسانی رواج دادند که با دنیای غرب در تماس بودند برخی از آن‌ها عبارتند از: محمد مهدی و اصف رضاجویی که در سال ۱۲۲۵ هجری شمسی مجموعه *قصه‌های اروپا* را در کتاب *حکایات دلپسند* ارائه نمود و سپس اعلم الدوله خلیل ثقفی، محمدحسین خان فروغی، صادق هدایت؛ کوهی کرمانی، انجوی شیرازی به عنوان قافله سالاران این عرصه شناخته شده‌اند.^۳

در این میان نباید از امیرقلی امینی، فولکلورنویس معروف ایرانی و صاحب دو مجموعه از مثل‌های فارسی به نام‌های *هزار و یک سخن* در سال ۱۲۹۹ هجری شمسی و *داستان‌های امثال در اصفهان* در سال ۱۳۲۹ هجری شمسی و احمد اخگر صاحب کتاب *امثال منظوم* در سال ۱۳۱۰ هجری شمسی، سلیمان حییم صاحب مجموعه *امثال - فارسی - انگلیسی* در سال ۱۳۳۴ هجری شمسی و *دهخدا و امثال و حکم* او در سال ۱۳۱۰ هجری شمسی و جمال خوانساری صاحب کتاب *معروف کلثوم ننه غافل* ماند.^۴

البته طبق مطالعات انجام شده کتاب *اوستا* از نخستین و کهن‌ترین اسناد ادبیات شفاهی در ایران محسوب می‌گردد. با گسترش صنعت چاپ آثاری مانند *امیرارسلان*، *هزار و یک شب*، *شیرویه*، *فلک ناز*، *نوش آفرین نامه*، *چهار درویش*، بیش از پیش در دسترس توده مردم قرار گرفت.

پیدایش و گسترش روند شرق شناسی

الف - انگلستان و شرق

ادبیات انگلستان از نفوذ و تأثیرات ادبیات مشرق زمین مصون نماند. در این میان می‌توان ادبیات آن دیار را یکی از غنی‌ترین و الهام بخش‌ترین ادبیات جهان دانست. در این برهه از زمان بود که مقاله نویسانی چون جانسون، هاگزورت، رامبلر، ادونچور، متأثر از آداب و رسوم شرق و نویسندگان مشرق زمین آثار متنوعی را درباره تاریخ شرق گرایی به ثمر رساندند.^۵

برخی از مهمترین ترجمه‌هایی که توسط نویسندگان انگلیسی از آثار مشرق زمین به عمل آمده عبارتند از: ۱- جانسون Jonson، که حکایت نورالدین و آمنه را که در مجله لومرکورد دوفرانس با عنوان تنبیه آرزوها قصه شرقی به زبان فارسی به چاپ رساند.^۶ ۲- وین فیلد whin fielt، او در اشعار عرفانی فارسی تبحر بسیار داشت. از مهمترین ترجمه‌های وی می‌توان به ترجمه گلشن راز شبستری اشاره نمود که در سال ۱۸۰۸ میلادی به زبان انگلیسی برگردانده شد.^۷ ۳- فیتز جرالدد Firtz gerald، از شاعران انگلیسی می‌باشد و ترجمه‌های او از رباعیات خیام و مثنوی مولانا باعث اشتها او در اروپا و غرب گردید.^۸ ۴- جورج رنولد George Reynolds، او را باید از نویسندگان فعال قرن نوزده میلادی در انگلستان دانست که توانست داستان بوسه عذرا را به انگلیسی ترجمه نماید.^۹

ب - فرانسه و شرق

در قرن نوزده میلادی بود که قهرمان داستان‌های ایرانی افکار نویسندگان فرانسوی را متأثر نمود. در این میان سیلوستر دوساسی Silvestre de sacy، مستشرق برجسته فرانسوی نقش مؤثری در آموزش زبان فارسی و گسترش ایران شناسی ایفا نمود.^{۱۰}

از دیگر ایران شناسان برجسته فرانسوی که فعالیت‌های ارزنده‌ای در عرصه شناساندن فرهنگ ایران به مردم فرانسه داشتند می‌توان به افراد زیر اشاره نمود.^{۱۱}

- ۱- دوشزی De chezy، مترجم لیلی و مجنون جامی.
- ۲- ژول مول Jules Mohl، مترجم شاهنامه فردوسی.
- ۳- کاترمر Quatremere، مترجم معروف تاریخ غازی.

- ۴- گارسن دوتاسی Garcin de Tassy، مهمترین ترجمه‌های او مربوط به بخشی از بوستان و منطق الطیر می‌باشد.
- ۵- دوفرمری Defremery، از نخستین ایران شناسان فرانسوی که بهترین ترجمه گلستان توسط او انجام شد.
- ۶- پیر روبین Pierre Robin، وی چهارده غزل از مولانا را به فرانسه ترجمه نمود. همچنین ژان کلود کاریر Jean Claude Carrier، یکصد غزل از مولانا را به فرانسه ترجمه نمود البته در این میان از کسانی که مطالعه و تحقیق بیشتری درباره تاریخ و ادیان باستان نمودند می‌توان به محققانی چون میشله Michelet مورخ فرانسوی و شفر Schefer که در خصوص زرتشت و ایرانیان تلاش‌های وافری ارائه نمودند، اشاره نمود.^{۱۱}

ج - آلمان و شرق

در میان کشورهای اروپایی آلمان‌ها نیز از تأثیرات تفکرات و عقاید شرق به ویژه ایران در امان نماندند. گروتفند Grotefend آلمانی، نخستین خاورشناسی بود که در سال ۱۸۰۳ میلادی به خواندن خط میخی موفق گردید و در این راستا توانست کتیبه‌های تخت جمشید و نقش رستم را بخواند. ترجمه و تفسیر وی از یسنا در سال‌های ۱۸۳۳ و ۱۸۳۵ تمامی ابهام‌ها و تردیدها را در مورد زند و اوستا پایان بخشید.^{۱۲}

براساس دسته‌بندی انجام شده از داستان‌های برادران گریم توسط فوندرلاین Vonder Laien، در جلد دوم کتاب قصه‌ها و افسانه‌های برادران گریم، مشاهده می‌گردد که برخی از این داستان‌ها متأثر از مشرق زمین است مانند، جان وفادار، میز سحرآمیز، داستان پادشاه کوه زرین و داستان کلم سحرآمیز و دوازده خدمتکار تنبل.^{۱۳}

گوته Goethe، نیز نقش مهمی در انتشار ادبیات ایران به سرزمین اروپا داشت. دیوان غربی و شرقی او حاکی از مورد تأثیر قرار گرفتن وی از مطالعات شرقی می‌باشد.^{۱۴}

نقش سیاحان در انتقال فرهنگ ایران به اروپا

الف - سیاحان انگلیسی در ایران

در سال‌های ۱۷۷۵-۱۸۲۵ میلادی شاهد پیدایش موجی از سفرنامه‌ها می‌باشیم که حاوی موضوعات شرقی می‌باشند به همین دلیل ادبیات در انگلستان سده نوزده از لحاظ سیاحتنامه مربوط به ایران بسیار غنی می‌باشد.^{۱۵}

شایان ذکر است بسیاری از سیاحان به صورت مأمور و یا در قالب هیأت‌های لشکری و کشوری و یا تجاری به ایران سفر می‌کردند برخی از این سیاحان عبارتند از:

- ۱- سرهارد فورجونز، مؤلف کتابی به نام گزارش مأموران پادشاه در دربار ایران به سال ۱۸۰۷ و ۱۸۱۱ می‌باشد.
- ۲- جیمز موریه، خالق اثر داستان شرقی که به حاجی بابای اصفهانی معروف است.
- ۳- سر ویلیام اوسلی Sir Wiliam Ouseley، خاورشناس و سیاح انگلیسی که به نشر مجموعه‌های ایرانی همراه با نمونه‌های گردآوری شده، مجموعه‌های شرقی در سه جلد به سال ۱۸۰۰ میلادی و فهرست نسخه‌های خطی فارسی در سال ۱۸۳۱ و کتاب مسافرت در ممالک مختلف مشرق خاصه ایران در سه جلد در سال‌های ۱۸۱۹ تا ۱۸۲۳.
- ۴- سرجان ملکم - Sir John Malcolm، مؤلف کتاب تاریخ ایران در سال ۱۸۱۵ و کتاب تصاویری از ایران، اقتباس شده از یادداشت‌های سیاحی در مشرق زمین در سال ۱۸۲۸.^{۱۶}
- ۵- ادوارد استویک Edward. B-estwick، وی در اثر خود به نام روزنامه دوران سه ساله یک مأمور سیاسی در ایران از تجارب خود صحبت می‌کند. وی در سال ۱۸۴۵ میلادی کتاب انوار سهیلی را که خود ترجمه‌ی آزاد از افسانه‌های - بیدپای اثر واعظ کاشفی است، به انگلیسی ترجمه کرد.^{۱۷}

ب - سیاحان فرانسوی در ایران

رواج و گسترش مسافرت‌های خارجی سیاحان فرانسوی به مشرق زمین به ویژه ایران از سده‌های شانزدهم و هفدهم میلادی آغاز شد که مهمترین آن‌ها عبارتند از:

- ۱- سفرنامه ته و نو به سال ۱۶۶۵ - سفرنامه تاورنیه به مشرق زمین خاصه ایران،
- ۲- سفرنامه شاردن به سال ۱۶۸۶.^{۱۸}

اقتباسات برخی نویسندگان انگلیسی از ادبیات ایران (نیمه اول سده نوزدهم)

گوردن بایرون، قهرمان نهضت رمانتیک علاقه بسیاری به آزادی طبیعت و انسان داشت و زندگی پریشان و پر شور وی مظهر رمانتیسم زمانه او می‌باشد. بایرون متأثر از ادبیات شرق به ویژه ایران آثاری را پدید آورد که مهمترین آن‌ها عبارتند از:

الف - *عروس عبیدوس* (۱۸۱۳)، این اثر حاکی از مطالعه بایرون از شرق و شناخت کامل وی از کتاب‌های تاریخی و سفرنامه‌های مربوط به ایران می‌باشد.

ب - *دزد دریایی مالارا* (۱۸۴۱) و *جیائور* (۱۸۱۳)، داستان‌هایی با زمینه شرقی می‌باشند که در حکایات آن‌ها می‌توان بن مایه‌ها و مضامین شرق را مشاهده نمود.^{۱۹}

تامس مور، از نویسندگان انگلیسی، در تأثیرپذیری از مشرق زمین و در پی تحقیقات گسترده توأم با دقت در این خصوص، اثر *ارزشمند لاله* رخ را در سال ۱۸۱۱ پدید آورد. این اثر مشتمل بر چهار داستان منظوم با نام‌های: *پیامبر نقابدار خراسان*، *بهشت و پری*، *آتش پرستان* و *نورحرم* می‌باشد. *لاله* رخ تامس مور به سبک هزار و یک شب تدوین گردیده است.^{۲۰}

والتر اسکات Walter Scott، با الهام از داستان‌های هزار و یک شب و دستمایه قرار دادن مفاهیم ادبیات شرق به ویژه ایران، چکامه شرقی کوتاهی با نام *در تعقیب خوشبختی* (۱۸۱۷) و اثر *قصه‌های منظوم و قصه‌های کاخ* (۱۸۱۹) را تدوین نمود.^{۲۱} اسکات رمان‌هایی را نیز با زمینه‌های شرقی خلق نمود، از مهمترین آن‌ها می‌توان به رمان *طلسم* (۱۸۲۵) اشاره نمود، موضوع این رمان نبرد بین ریچارد اول و صلاح‌الدین ایوبی می‌باشد.^{۲۲}

اقتباسات برخی نویسندگان فرانسوی از ادبیات ایران (نیمه اول سده نوزدهم)

در این برهه از زمان پس از پایان جنگ‌های ناپلئون و سقوط او رمانتیسم شکوفا گردید و توانست طغیان عظیمی را در برابر همه سنت‌ها و قالب‌های ادبی پدید آورد. روسو Rousseau، شاتوبریان، مادام دواستال Modame de Stael را به ترتیب می‌توان به عنوان پیام‌آوران بزرگ نهضت رمانتیک و پدر رمانتیسم نام برد.^{۲۳}

از مهمترین آثار متأثر از مشرق زمین و ادبیات ایران می‌توان به آثاری چون سفر به مشرق زمین توسط دونروال De Nerval و نیز اثر *شب‌های رمضان* که در پی سفر به لبنان به وسیله وی پدید آمد و اشاره کرد. همچنین نروال متأثر از سفرهای خود به

خاور زمین آثاری چون *زنان قاهره* (۱۸۴۸)، *زنان شرقی و زنان لبنانی* (۱۸۵۰) را منتشر ساخت.^{۲۴}

بلانشه Blanchet، در تأثیر از بوستان سعدی اثر *افسانه‌های اخلاقی و داستان‌های شرقی* را تدوین نمود.^{۲۵} در ادامه دو لیل، از شعرای بدبین که اشعاری زیبا و عاری از احساس می‌سرود مجموعه اشعاری را متأثر از *گلستان* و *بوستان* سعدی و بن مایه و مضامین این دو اثر چون: گل، بلبل، باغ و بوستان، منتشر نمود. از مهمترین اشعار او می‌توان به *گل‌های اصفهان* اشاره کرد. برخی از این ابیات چنین سروده شده‌اند:^{۲۶}

از عطر گل‌های اصفهان و غنچه‌های لب فروبوسته و باسمن‌های موصل و شکوفه‌های باغ‌ها و بوستان‌ها
و خنده‌ات بسان نسیم سحری زلال، همچو آب چشمه سارها

کرمک شب فروز و کبوتر بال و پرشکسته مادام والمور Madame Walmoae، از جمله آثاری است که این شاعر فرانسوی متأثر از سعدی و مضامین شرق خلق نمود.^{۲۷} ویکتور هوگو Victor Hugo، نیز متأثر از ادبیات ایران و شاعران مشرق زمین اثر *برگ‌های پاییزی* خود را در سال ۱۸۳۱ به طبع رساند، مقدمه این اثر یادآور مفاهیم ارزشمندی چون *کانون خانوادگی*، *پدر و مادر و روزگاری که دیگر آن را بازگشتی نیست*، است.^{۲۸}

اقتباسات برخی نویسندگان آلمانی از ادبیات ایران (نیمه اول سده نوزدهم)

در این سده نویسندگان و ادیبان آلمانی متأثر از ادبیات مشرق آثار متعددی را گردآوری نمودند که برخی از آن‌ها عبارتند از:

الف - *دیوان غربی و شرقی گوته*، این نویسنده آلمانی اهتمام خاصی در سال ۱۸۱۵ به رواج ادبیات خاورزمین داشت و در تأثیر از فرهنگ آن دیار اثر مذکور را در سال ۱۸۱۹ پدید آورد. در ضمیمه *دیوان غربی و شرقی* مطالب بسیار مهمی در خصوص نحوه زندگی شرقیان به ویژه ایرانیان مشاهده می‌گردد. از آنجا که گوته به قرآن آشنایی داشت تصمیم گرفت تا از قطعات سبع اشعار اعراب بادیه نشین و جاهل که ویلیام جونز انگلیسی به انگلیسی برگردانده بود یکی را به زبان آلمانی ترجمه نماید.^{۲۹}

دیوان غربی و شرقی گوته با وزن و اسلوب اشعار ایرانی سروده شده است، این اثر مشتمل بر دوازده دفتر می‌باشد که عبارتند از: ۱- *معنی نامه*، ۲- *حافظ نامه*، ۳- *عشق نامه*، ۴- *تفکیرنامه*، ۵- *رنج نامه*، ۶- *حکمت نامه*، ۷- *تیمورنامه*، ۸- *زلیخانامه*، ۹- *ساقی نامه*، ۱۰- *مثل نامه*، ۱۱- *پارسی نامه*، ۱۲- *خلدنامه*.^{۳۰}

ب - برادران گریم، خالق افسانه‌ها و قصه‌های عامیانه، این مجموعه را که مشتمل بر افسانه‌های پریان و قصه‌های برگرفته از ادبیات عامیانه مردم آلمان می‌باشد، برادران گریم در سال ۱۸۲۲ گردآوری و چاپ نمودند. برخی از این قصه‌ها از ادبیات عامیانه مشرق زمین متأثر می‌باشند که عبارتند از:

۱- *جان وفادار*، ۲- *میز سحرآمیز*، ۳- *جن آبی*، ۴- *کلاغ*، ۵- *کلم سحرآمیز*، ۶- *سه برگ جادویی*، ۷- *کوله پشتی*، ۸- *دو مسافر*، ۹- *پادشاه کوه زرین*، ۱۰- *حکیم باشی همه چیز دان*، ۱۱- *دزد و استادش*، ۱۲- *دوازده خدمتکار تنبل*.^{۳۱}

ج - هامر پور گشتال، در سال ۱۸۱۸ به ترجمه برخی از *رباعیات* خیام در تاریخ ادبیات ایران همت گماشت و به دنبال آن روکرت نیز برخی از *رباعیات* خیام را به آلمانی برگرداند.^{۳۲} وی موفق گردید در سال ۱۸۱۲ دیوان حافظ را به طور کامل به آلمانی ترجمه نماید.^{۳۳}

اقتباسات برخی نویسندگان انگلیسی از ادبیات ایران (نیمه دوم سده نوزدهم)

الف - فیتز جرال د Firtz gerald، ادیب و یکی از بزرگ‌ترین مترجمان شعر در عصر ویکتوریا در سال ۱۸۵۶ با همکاری کاول Cowell، دوست شرق شناس خود، منظومه *سلامان و ابسال* جامی را به انگلیسی ترجمه نمودند.^{۳۴}

ب - ایستویک Eastwick، در سال ۱۸۵۲ *گلستان* سعدی را به نظم و به انگلیسی برگرداند. لیکن از معتبرترین و بهترین ترجمه‌های *گلستان* می‌توان به ترجمه‌ای که توسط مجمع آسیایی در بنارس انجام گرفت، اشاره کرد.^{۳۵}

ج - لرد کرزن Lorde Curzon، در سال ۱۸۹۲ *اثر ایران و قضیه ایران* را که توصیف مبسوطی از وضع مزار خیام می‌باشد ارائه نمود، این اثر بسیار مورد توجه رجال انگلیسی قرار گرفت و در نهایت منتهی به تأسیس باشگاه خیام در انگلستان گردید.^{۳۶}

د - ماتیو آرنولد Mathew Arnold، وی متأثر از شاهنامه فردوسی به خصوص منظومه رستم و سهراب مجموعه اشعار خود را در سال ۱۸۵۳ منتشر نمود.^{۳۷}

اقتباسات برخی نویسندگان فرانسوی از ادبیات ایران (نیمه دوم سده نوزدهم)

این دوره را در فرانسه عصر واقع‌گرایی و طبیعت‌گرایی نامیده‌اند. دوره‌ای که در آن فرانسه به دوران شکوه و عظمت جنگ‌های کریمه بازگشت.^{۳۸} از میان نویسندگان برجسته فرانسوی که متأثر از شرق و مطالعات شرقی خود توانست اثر ارزشمند *افسانه*

قرون را پدید آورد ویکتور هوگو، شاعر و نویسنده مشهور فرانسوی بود. این اثر ارزشمند و حماسی مرکب است از دو حماسه کوچک دیگر به نام‌های *عاقبت شیطان و خدا*^{۳۹}.

دوگوبینو De Gobineau، نویسنده و مستشرق فرانسوی موفق گردید در سال ۱۸۶۵ اثر *ادیان و فلسفه‌ها در آسیای مرکزی* را منتشر نماید. این کتاب یکی از مهمترین تألیفات وی در خصوص ایران می‌باشد. از آثار دیگر گوبینو می‌توان به رساله‌ای در خصوص نوشته‌های میخی (۱۸۶۴) و *تاریخ ایرانیان* (۱۸۶۹) و سه سال در آسیا (۱۸۵۵-۱۸۵۸) اشاره کرد.^{۴۰}

آنچه برای ما از نظر جامعه‌شناسی و قوم‌شناسی اهمیت دارد آن است که گوبینو توفیق داشته تا میان طرز تفکر مشرق زمین به خصوص تفکر آسیایی و تفکر اروپایی یک ارتباط منطقی ایجاد نماید.

در ادامه گاستون ماسپرو Gaston Maspero، تاریخ‌نویس مشهور فرانسوی، اثر *تاریخ قدیم ملل شرقی* را در سال ۱۸۷۵ منتشر نمود. وی در قالب بسیار روشنی با اتکا بر اندوخته‌های زبان شناختی و تاریخی خویش، ترکیبی از تاریخ تمدن‌های گوناگون شرقی را به تصویر کشیده است.^{۴۱}

اوژن مانوئل Dugene Manuel، خالق مجموعه *داستان‌های خانه و مدرسه*، در سال (۱۸۸۸) در برخی موارد از سعدی و ادبیات ایران الهام گرفته، مانند قطعه *نیایش* که یادآور حکایت هفتم از باب دوم *گلستان* است.^{۴۲}

دوموسه De Musset، از نویسندگان فرانسوی متأثر از سعدی، داستان *سارسفید* را در سال ۱۸۵۳ پدید آورد. *سارسفید* بیانگر یک داستان استعاره‌ای است که با مطالعه آن می‌توان به تسلط کامل دو موسسه به مضامین اشعار سعدی چون *گل*، *بلبل* و *باغ پی* برد.^{۴۳}

آندره ژید Andre Gide نویسنده برجسته فرانسوی و خالق اثر *مائده‌های زمینی* (۱۸۹۶) متأثر از *گلستان* سعدی و مطالعات شرقی خویش این اثر را به طبع رساند. این مجموعه به هشت باب تقسیم شده است که باب اول آن به نام *بخت خواب آلود ما بیدار خواهد شد مگر*، آغاز و باب هشتم آن با عنوان سعدی توبه کرد از پارسایی، به اتمام می‌رسد.^{۴۴}

بررسی تأثیر ادبیات فارسی در تکوین اندیشه‌ها و تفکرات این نویسنده بزرگ کلیدی است برای درک بهتر او از مفاهیم و بن‌مایه‌های مشرق زمین. از این روست که دوره رمانتیک فرانسه بیش از سایر نقاط اروپا از ادبیات فارسی دوره اسلامی تأثیر پذیرفته است.^{۴۵}

بلسور Bellessort، نویسنده و شاعر برجسته فرانسوی اثر *چکامه‌ای بلند* (۱۸۹۴) را در وصف سعدی سرود. او سعدی را چنان در این منظومه به تصویر کشیده است که گویی متأثر از او اسیر و گرفتار شده^{۴۶}.

آبل بونار Able Bonnard، شاعر فرانسوی که به پیروی از *داستان سهراب*، اثر *شهریار ایرانی* را در نیمه دوم قرن نوزدهم خلق نمود. مضمون این اثر به این گونه است که در آن *شهریار ایرانی بونار*، *زالی دیگر* و *سهرابی دیگر* بود که بر مسند *سام نریمان* و رستم *داستان* نشسته و سرانجام از تخت و تاج و جاه و جلال در می‌گذرد و نیک بختی را در وصال آن زیباروی باز می‌جوید^{۴۷}.

آرمان رنو Arman Renaud، متأثر از ادبیات ایران به ویژه شاعرانی چون حافظ، مولوی، عطار و خیام اثر *شب‌های ایرانی* را در سال ۱۸۷۰ سرود. وی همچنین در تأثیر از خیام اشعار زیر را سرود^{۴۸}:

بی آنکه در اندیشه فردا باشیم
و یا به گذشته‌ها بازگردیم
بیا تا جعد مشکین تو در باد افشان کنیم
زان پیش که روزگار غبار هستی در باد بیافشانند

اقتباسات برخی نویسندگان آلمانی از ادبیات ایران (نیمه دوم سده نوزدهم)

ادبیات آلمان نیز در این زمان همان مسیری را پیمود که ادبیات فرانسه با رمانتیسم، رئالیسم و ناتورالیسم پیموده بود.

هگل Hegel، از نویسندگان و اندیشمندان بزرگ آلمانی که به واسطه ترجمه‌های روکرت با ادبیات ایران به خصوص مولانا آشنا گردیده بود به نحوی که دو قطعه از آن‌ها را در باب وحدت وجود در *دائرة المعارف علوم فلسفی* خود بازنوشت^{۴۹}.

شاک Schack، مستشرق آلمانی، ترجمه کاملی از *شاهنامه* را به زبان آلمانی در سال ۱۸۵۱ انجام داد. او در آن ترجمه به شرح حال فردوسی پرداخته بود در ادامه روکرت، خاورشناس آلمانی نیز موفق شد داستان رستم و سهراب را در سال ۱۸۷۳ به آلمانی ترجمه و منتشر نماید^{۵۰}.

گراف Graf، نیز در ادامه سلسله جستجوهای نویسندگان آلمانی از ادبیات ایران، در سال ۱۸۵۸ میلادی به چاپ کامل *بوستان سعدی* همت گمارد^{۵۱}.

عصر ویکتوریا و تحولات آن در عرصه ادبیات

در دوره سلطنت شصت و چهارساله ملکه ویکتوریا، علم‌گرایی و طلوع دموکراسی شیوه زندگی انسان‌ها را متحول ساخته بود. در این برهه از زمان رشد پرشتاب صنعت و قدرت یافتن طبقه متوسط صنعتی و مبارزات آنان با طبقه اشراف، بن‌مایه‌ها و مضمون ادبیات عصر ویکتوریا را تشکیل می‌دهد. قابل ذکر است سده نوزدهم میلادی را می‌توان *عصر پیدایش ادبیات* دانست.

همان‌گونه که نوشته‌ها و آثار سده هفدهم بیشتر جنبه مذهبی و آثار سده هجدهم اغلب سیاسی بودند اساس نوشته‌های سده نوزدهم در قلمرو هنر می‌باشد که منشأ و علت آن را می‌توان به اتمام نسبی جنگ‌های آن دوره و ظهور مکتب رمانتیسم دانست.^{۵۲}

نتیجه

با مقایسه نیمه اول و دوم سده نوزدهم عصر ویکتوریا و با عنایت به ویژگی‌های هر دوره و نفوذ گسترش ادبیات شرق در اروپا، آشکار می‌شود که با ظهور مکاتب ادبی چون رئالیسم، ناتورالیسم و پاراناس در نیمه دوم قرن نوزدهم تحولی عظیم در افکار و عقاید نویسندگان آن برهه از زمان ایجاد گردید و در پی تأثیرپذیری از بن‌مایه‌های فرهنگی و ادبی مشرق زمین، آثار متعددی را به طبع رساندند. قابل ذکر است، نویسندگان اروپایی در آن روزگار به شدت از افکار بلند و متعالی شاعران و نویسندگان شرق به ویژه ایران الهام گرفتند.

این مقاله ملاحظاتی بود گذرا بر ادبیات غرب و شرق و بن‌مایه‌هایی که توانست غرب را متأثر سازد و نیز علل تأثیرات ادبیات شرق و ایران بر اروپای قرن نوزدهم عصر ویکتوریا.

پی‌نوشت‌ها و منابع:

۱. محجوب، محمدجعفر، *ادبیات عامیانه ایران*، نشر چشمه، ۱۳۸۳، ص ۳۵.
۲. رئیس‌نیا، رحیم؛ *کوراوغلی در افسانه و تاریخ*، نشر نیما، ۱۳۶۶، ص ۱۲.
۳. محجوب، همان، ص ۳۵.
۴. آراین‌پور، یحیی، *از نیما تا روزگار ما*، نشر زوار، ۱۳۸۲، صص ۴۴۸-۴۶۲.
۵. صفاری، کوب، *افسانه‌ها و داستان‌هایی در ادبیات انگلیسی*، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۵۷، صص ۴۷-۶۰.
۶. همان، صص ۵۹ و ۶۰.
۷. دین‌لوئیس، فرانکلین، *مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب*، ترجمه حسن لاهوتی، نشر نامک، ۱۳۸۵، ص ۷۳۳.
۸. مینوی، مجتبی، ۱۵ گفتار، نشر توس، ۱۳۸۳، ص ۳۱۵؛ دین‌لوئیس، همان، ص ۷۴۵.
۹. مینوی، همان، ص ۳۲۰.
۱۰. آراین‌پور، همان، ص ۴۴۵.
۱۱. دین‌لوئیس، همان، صص ۷۲۵ و ۷۳۶.
۱۲. گریم، یاکوب لودویگ کارل، ویلهلم کارل (برادران گریم)، *قصه‌ها و افسانه‌های برادران گریم*، ترجمه هرمز ریاحی، نشرین طباطبائی، بهزاد برکت، نشر پیکان، ۱۳۸۳، ج ۲، صص ۲۲۷ و ۹۹۵.
۱۳. همان.
۱۴. زرین‌کوب، عبدالحسین، *یادداشت‌ها و اندیشه‌ها*، نشر سخن، ۱۳۸۳، صص ۲۹۲-۲۹۹.
۱۵. صفاری، همان، صص ۱۱۳ و ۱۱۴.
۱۶. همان، صص ۱۶۰-۱۶۶.
۱۷. همان، صص ۱۶۲-۱۷۵.
۱۸. حدیدی، جواد، *از سعدی تا آراگون*، نشر دانشگاهی، ۱۳۸۳، صص ۳۰-۵۳.
۱۹. صفاری، همان، صص ۱۲۶.
۲۰. همان، صص ۱۳۵.
۲۱. همان، صص ۱۵۳-۱۵۴.
۲۲. *فرهنگ آثار*، معرفی آثار مکتوب ملل جهان از آغاز تا امروز، (به سرپرستی رضا سیدحسینی)، نشر سروش، ج ۴، ص ۱۰۵۱.
۲۳. تراویک، باکند، *تاریخ ادبیات جهان*، ترجمه عربعلی رضایی، نشر فرزاد روز، ص ۴۵۲.
۲۴. *فرهنگ آثار*، همان، ص ۲۶۵۲.
۲۵. صفاری، همان، ص ۱۹۴.

۲۶. حدیدی، همان، ص ۲۹۳.
۲۷. همان، ص ۳۰۲.
۲۸. همان، ص ۳۰۰.
۲۹. فرهنگ آثار، همان، ج ۱، ص ۳۳۴.
۳۰. زرین کوب، همان، صص ۲۹۲-۲۹۳.
۳۱. گریم، همان، صص ۹۹۴-۹۹۵.
۳۲. مینوی، همان، صص ۳۱۷-۳۲۵.
۳۳. زرین کوب، همان، صص ۲۹۵-۲۹۷.
۳۴. تراویک، همان، ج ۲، ص ۱۰۵۲.
۳۵. خزائلی، محمد، شرح گلستان، نشر جاویدان، ۱۳۷۹، ص ۷۱.
۳۶. حدیدی، همان، صص ۱۹۸-۱۹۹.
۳۷. فرهنگ آثار، همان، صص ۲۹۵.
۳۸. تراویک، همان، ج ۱، ص ۴۸۶.
۳۹. فرهنگ آثار، همان، ص ۴۳۳.
۴۰. خزائلی، حسن، فرهنگ ادبیات جهان، نشر کلبه، ۱۳۸۴، ج ۵، ۳۸۰۸؛ فرهنگ آثار، همان، ص ۲۲۵.
۴۱. فرهنگ آثار، همان، ص ۱۱۰۴.
۴۲. حدیدی، همان، ص ۳۰۷.
۴۳. همان، ص ۳۰۰.
۴۴. همان، ص ۳۵۲.
۴۵. هنرمندی، حسن، آندره ژید در ادبیات فارسی، نشر زوار، ۱۳۴۹، صص ۱۷-۱۹.
۴۶. حدیدی، همان، ص ۳۰۷.
۴۷. همان، ص ۲۸۸.
۴۸. همان، ص ۳۸۶.
۴۹. دین لوئیس، همان، ص ۶۴۱.
۵۰. صفا، ذبیح الله، حماسه سرایی در ایران، نشر امیرکبیر، ۱۳۸۴، صص ۲۱۸-۳۱۹.
۵۱. صفاری، همان، صص ۱۹۴-۱۹۵.
۵۲. تراویک، همان، ص ۱۰۵۳.